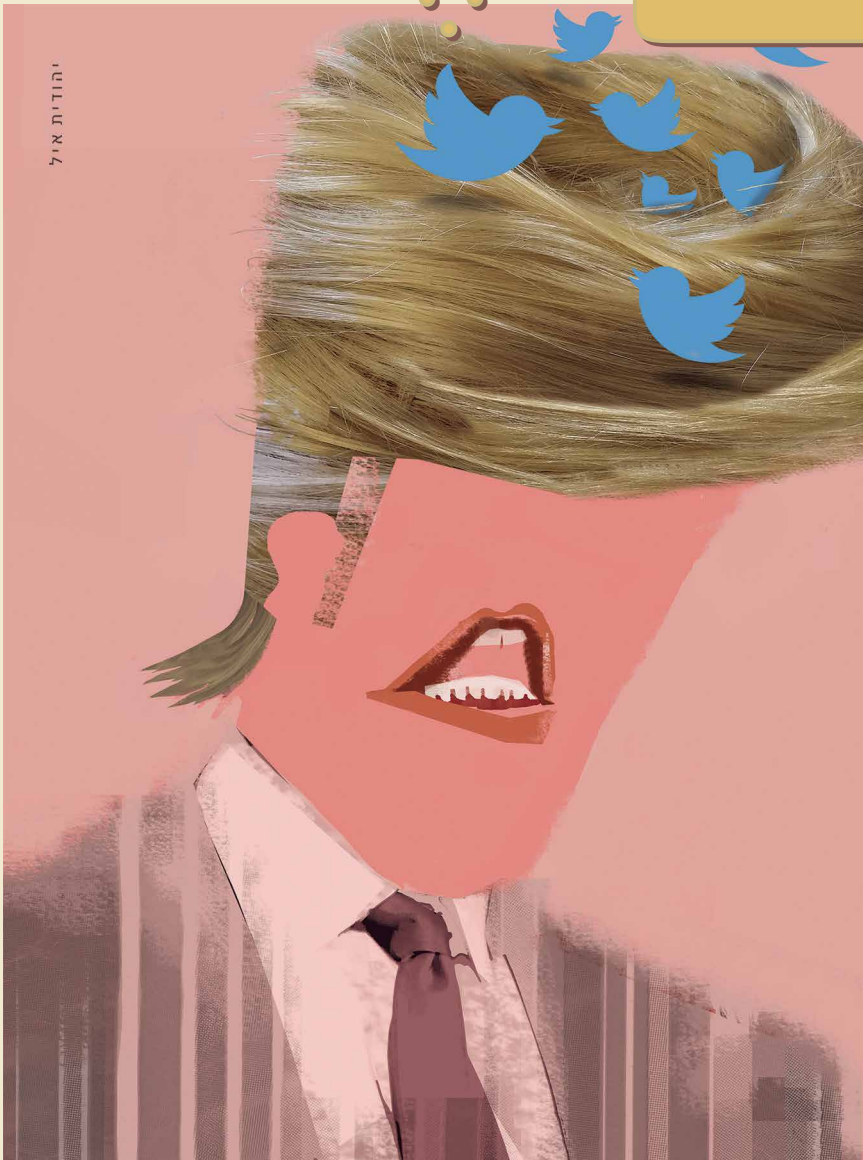


# מבט

סתיו 2020

55



פייק ניוז  
מגפות  
ותקשורת  
ההפחדה

יהודית איל



אוניברסיטת תל אביב

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד





---

כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת  
בעולם היהודי ובישראל

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד  
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם  
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין  
אוניברסיטת תל אביב, ת"ד 39040, תל אביב 6139001  
טל': 03-6405144  
דוא"ל: [presstau@tauex.tau.ac.il](mailto:presstau@tauex.tau.ac.il)  
אתר: <https://dacenter.tau.ac.il/shalom-rosenfeld>

ראש המכון ועורך אחראי של קשר: פרופ' רענן ריין  
מייסד המכון: שלום רוזנפלד  
העורך הראשון של קשר: ד"ר מרדכי נאור

קשר יוצא לאור בשיתוף עם ראה, כתב העת לחקר העברית באירופה,  
המכון לחקר העברית באירופה, אוניברסיטת פריז 8.

עריכה גרפית: מיכל סמו-קובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי  
עיצוב העטיפה: מיכל סמו-קובץ  
איור העטיפה: יהודית אייל  
דפוס: סדר צלם

קשר רואה אור פעמיים בשנה  
מחיר מנוי שנתי: ₪ 100  
מחיר גיליון בודד: ₪ 60

© כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב, תשפ"א,  
המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד  
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם  
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין



כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת  
בעולם היהודי ובישראל

עורך  
פרופ' גדעון קוץ

מערכת  
פרופ' מאיר חזן, פרופ' יעקב שביט, פרופ' יוסף גורני,  
ד"ר מרדכי נאור, ד"ר אורלי צרפתי, ד"ר ברוך לשם,  
פרופ' עוזי אלידע

רכזת המערכת: נורית קרשון  
עריכה לשונית: הרצליה אפרתי  
תרגום לאנגלית: נפתלי גרינווד  
עריכה לשונית באנגלית: בריל בלסקי



**אוניברסיטת תל אביב**

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד  
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם  
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין

## חברי המועצה המדעית של קשר

- פרופ' חנה אדוני, המרכז הבינתחומי, הרצליה  
פרופ' עמי איילון, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' עוזי אלידע, אוניברסיטת חיפה  
פרופ' דוד אסף, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' ג'ודי באומל-שוורץ, אוניברסיטת בראילן  
פרופ' חיים באר, אוניברסיטת בן-גוריון  
פרופ' ז'רום בורדון, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' מנחם בלונדהיים, האוניברסיטה העברית בירושלים  
פרופ' אלה בלפר, אוניברסיטת בראילן  
פרופ' נורית גוברין, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' דניאל גוטוויץ, אוניברסיטת חיפה  
פרופ' יוסי גולדשטיין, אוניברסיטת אריאל בשומרון  
פרופ' יוסף גורני, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' נורית גרץ, מכללת ספיר  
פרופ' ברוננו די-פורטו, אוניברסיטת פיזה, איטליה  
פרופ' דניאל דייץ, בית הספר הגבוה למדעי החברה, פריז, צרפת  
ד"ר רפאל ואגו, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' גבי ויימן, אוניברסיטת חיפה  
פרופ' מרדכי זלקין, אוניברסיטת בן-גוריון  
פרופ' אביבה חלמיש, האוניברסיטה הפתוחה  
פרופ' שמואל טריגאנו, אוניברסיטת פריז 10, צרפת  
פרופ' עקיבא כהן, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' אליהוא כץ, האוניברסיטה העברית, ירושלים  
פרופ' שמואל ליימן וילציג, אוניברסיטת בראילן  
פרופ' יחיאל לימור  
פרופ' נעם למלשטריך לטר, המרכז הבינתחומי, הרצליה  
פרופ' רפי מן, אוניברסיטת אריאל בשומרון  
ד"ר מרדכי נאור  
פרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת  
פרופ' מרדכי נייגר, אוניברסיטת בראילן  
פרופ' דינה פורת, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' שמואל פיינר, אוניברסיטת בראילן  
פרופ' כז'ישטוף פילארצ'יק, האוניברסיטה היגילונית, קרקוב, פולין  
פרופ' ענת פירסט, המכללה האקדמית, נתניה  
פרופ' משה פלאי, אוניברסיטת מרכז פלורידה, ארה"ב  
פרופ' יורם פרי, אוניברסיטת מרילנד  
ד"ר צבי צמרת  
פרופ' גדעון קוץ, אוניברסיטת פריז 8, צרפת  
פרופ' רות קרטון-בלום, האוניברסיטה העברית, ירושלים  
פרופ' אפרים ריבלין, אוניברסיטת פריז 8, צרפת  
פרופ' רענן ריין, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' זהר שביט, אוניברסיטת תל אביב  
פרופ' יוסף שטרית, אוניברסיטת חיפה  
פרופ' עופר שיף, אוניברסיטת בן-גוריון  
פרופ' דב שנער, המכללה האקדמית הדסה, ירושלים  
פרופ' אניטה שפירא, אוניברסיטת תל אביב

# התוכן

קשר מס' 55, סתיו 2020

7	מה בקשר 55: פייק ניוז ותקשורת ההפחדה
9	הבחירות בישראל והפצת חדשות כוזב – אופיר בראל
36	מי מפקד מחדשות כוזב? עמדות הציבור בשאלות הנוגעות למקורות, להפצה ולהשפעה של חדשות הכוזב בישראל – הלל נוסק
48	”פייק ניוז” בעיתונות העברית בארץ ישראל בשלהי השלטון העות’מאני ובתחילת המנדט – עוזי אלידע
77	”לעתים קרובות לא אמרנו את האמת”: ”פייק ניוז” ביטחוני והסברתי בישראל – רפי מן
97	ילדים יהודים וערכים בישראל בימי הקורונה: אתגרים, ידע ומדיה – יובל גוז’נסקי והאמה אבו קשק
119	הפחד כסוכן היסטורי: המלריה מנקודת המבט של תושבי יסוד המעלה – מיה דואני
134	”סרטי בריאות” והיחס אליהם בעיתונות הכללית והיהודית בארצות הברית בשנים 1910–1918 – יעל אוהד-קרני
156	הביקורת והפוליטיקה של התיאטרון בראשית ימי העיתונות העברית באירופה – גדעון קרן
176	עולה, לשון, עיתון: ”דבר לעולה” מגייס למען העברית ותנועת העבודה – מאיר חזן
204	”יש לנו איתות מבלומפילד”: חמישים שנה ל”שירים ושערים” – המהפכה הגדולה בשידורי הספורט ברדיו בישראל – יחיאל לימור ואילן תמיר
222	תרומתה של התעמלות הבוקר ברדיו קול ישראל לעיצובה של תרבות הגוף הישראלית – אודי כרמי ויאיר גלילי
236	תעשיית יחסי הציבור בישראל בעידן הניו-מדיה: היבטים מבניים ומעשיים והשלכות תיאורטיות – אסנת רוט־כהן ותמר להב
256	אופי פעילותם של אנשי התקשורת בישראל בעידן הרשתות החברתיות: הפייסבוק – טל לאור
276	קשר לתיעוד
280	קשר למחקר
286	קשר לספרים
292	המחברים
7e	מבוא ותמציות באנגלית

**קשר** – כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת בעולם היהודי ובישראל יוצא לאור פעמיים בשנה ע"י המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד באוניברסיטת תל אביב. **קשר** מעוניין לפרסם מאמרי מחקר מקוריים וסקירות מדעיות בכל הנושאים הנוגעים לתולדות אמצעי התקשורת ואנשי התקשורת היהודים, לפעולתם ולהשפעתם, במבט רב תחומי. כל המאמרים יועברו לשיפוט "עיוור" לקוראים מתוך המועצה המדעית ואם יש צורך בכך, גם מחוצה לה. המציעים מתבקשים להגיש את המאמר בתכנת Word לכתובת המערכת: [presstau@tauex.tau.ac.il](mailto:presstau@tauex.tau.ac.il) ויקבלו תשובה תוך שלושה חודשים. האורך הממוצע של המאמר לא יעלה על 8,000 מילים. ההערות והביבליוגרפיה יבואו בסוף המאמר. שיטת הציטוט בהתאם לדיסציפלינה. המערכת מזמינה סקירות וביקורות על ספרים חדשים בתחום עיסוקו של כתב העת ותציע ביקורות כאלה גם בעצמה. **קשר** מפרסם גם רשימה של עבודות דוקטור ותזות לתואר שני שאושרו לאחרונה בצירוף תמצית של 250 מילים לכל היותר לתיזה ו-500 לדוקטורט.



## הבחירות בישראל והפצת חדשות כזב

### אופיר בראל

בשנים האחרונות מתמודדים משטרים דמוקרטיים ברחבי העולם בתיאוריה או במעש עם איום הפצת חדשות כזב ממקורות זרים כדי להשפיע על דעת הקהל ועל מערכות הבחירות. אולם האתגר הניצב לפני ישראל הוא משמעותי במיוחד בגלל צירוף יוצא דופן של נסיבות פוליטיות וחברתיות ייחודיות. המאמר מציג שלושה מאפיינים – היעדר מדיניות נגד הפצת חדשות כזב, השפעתה של כמות מצביעים קטנה על תוצאות הבחירות וסכסוכים פנימיים רבים – שעשויים להגביר את ההשפעה של חדשות כזב בישראל, בהשוואה למדינות אחרות. הוא גם מדגים כיצד מדינה זרה ניצלה חלק מהמאפיינים בניסיון להשפיע על דעת הקהל בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-21.

מקבלי החלטות ודעת הקהל בישראל התוודעו בשנת 2019 לאיום זה, אך עד היום יושמו מעט מאוד אמצעים להתמודדות עימו. המאמר מציג שורה של פתרונות למעורבות זרה שמדינות שונות ברחבי העולם מיישמות כיום. את הפתרונות הללו אפשר לסווג לשתי קבוצות: פתרונות שהממשל המרכזי יוזם או שתלויים בו (חקיקה, שיתוף פעולה עם המגזר הפרטי ותוכניות חינוך) ופתרונות המתבססים על פעילות ברמה המקומית (פנייה לקהילות מובחנות, שימוש בחברה האזרחית ורתימת אמצעי תקשורת מקומיים). יישומם של פתרונות חדשים בישראל עשוי להיות מורכב בגלל הצורך לענות על דילמות מוסריות, מדיניות ומשפטיות. עם זאת, הניסיון המצטבר מרחבי העולם מעיד על הצלחתם של פתרונות אלה בהתמודדות עם התופעה, ונראה כי הם גם מותאמים למאפייניהן המיוחדים של החברה והפוליטיקה בישראל.

## מי מפחד מחדשות כזב? עמדות הציבור בשאלות המקורות, ההפצה וההשפעה של חדשות כזב בישראל

### הלל נוסק

המושג "חדשות כזב" עלה לסדר היום התקשורתי ולסדר היום הציבורי סביב מועמדותו ובחירתו של נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ, המרכה להשתמש בו באופנים מגוונים, ובעיקר להגדרת מה שעושים אויביו. רוב המחקרים בנושא עוסקים בתוכן של חדשות אלה ובביקורת על המקורות היוצרים אותן ועל אמצעי התקשורת המפיצים אותן. מחקרים מעטים עוסקים בקהל היעד של המסרים: הציבור, כלומר הקהל של המדיה, שאמור להחליט כיצד להצביע על סמך מידע כוזב.

המאמר עוסק בקהל, באופן שהוא מגדיר את התופעה, באופן שהוא מזהה או אינו מזהה חדשות כזב, למי הוא מייחס אותן ובעיקר למי הוא מאמין ולמי אינו מאמין ועל סמך איזה מידע הוא מקבל את ההחלטות.

שאלת האמון באמצעי התקשורת וביכולתם לבדוק מידע ולאמתו היא קריטית לאיכות המידע. המדיה החדשים, המאפשרים לכל אחד להיות גם יוצר ולא רק צרכן פסיבי, מוסיפים מרכיב חשוב למקורות המידע. המדיה החדשים יכולים להפריך מידע מטעה, אבל גם להפיץ מידע כוזב; לכן יחסו של הציבור למידע ברשתות הוא קריטי להחלטה אם לקבל אותו ואם לפעול על פיו.

המחקר הראשוני המוצג כאן נערך בישראל ומצביע על כך שהציבור מעריך כי העיתונאים ואמצעי התקשורת המסורתיים אחראים פחות מאמצעי תקשורת אחרים להפצת חדשות כזב. המפיצים העיקריים של חדשות כזב הם, לדעת הציבור, הרשתות החברתיות. הציבור מחשיב את אמצעי התקשורת המסורתיים לאמינים יותר ממקורות אחרים, פרט למשפחה ולחברים, המוערכים יותר ואשר הגיעו למקום הראשון באמינות שמייחס להם הציבור. הציבור מעריך גם שאמצעי התקשורת המסורתיים יכולים למנוע הפצתן של חדשות כזב. במקומות האחרונים מבחינת האמינות להפצת חדשות כזב נמצאים דוברים, אנשי יחסי ציבור, פוליטיקאים והרשתות החברתיות.

פרט מעניין במחקר מעלה כי יש הבדלים בהערכת אחריותם של עיתונאים ליצירת חדשות כזב. מי שדיווחו על נטייה פוליטית לימין סבורים כי העיתונאים אחראים יותר ליצירת חדשות כזב, וזה מסביר את תפיסת אנשי הימין הרואים בעיתונאים "שמאלנים", ואילו אנשי מרכז ושמאל מייחסים יותר אמינות לעיתונאים.

משמעות הממצאים האלה היא שאמצעי התקשורת המסורתיים הם בעלי תפקיד אקטיבי במניעת ההפצה, בדיקת האמת ונטרול השפעתם של חדשות הכוזב ומוקדם להספיד אותם ואת תפקידם החשוב והמרכזי בשיח הדמוקרטי.

## **"פייק ניוז" בעיתונות העברית בארץ ישראל בשלהי השלטון העות'מאני ובתחילת המנדט**

עוזי אלידע

במאמר נבחנת הופעת ה"פייק ניוז" או חדשות הכזב במרחב הציבורי הארץ-ישראלי. המאמר מזהה את ראשית התפשטות תופעה זו בשלהי השלטון העות'מאני על רקע הופעת עיתונות עממית סנסציונית עברית בירושלים (הצבי-האור בעריכת אליעזר בן-יהודה ובנו איתמר בן-אב"י, ומתחריו, כמו החרות בעריכת אברהם אלמליח וחיים בן-עטר). עיתונות זו, שהתפתחה בעקבות מהפכת התורכים הצעירים ב-1908, השתמשה בחדשות כזב כמרכיב מרכזי לקידום התפוצה, אבל גם לקידום האינטרסים של בעלי עניין. המגמה הגיעה לשיא בתחילת מלחמת העולם הראשונה.

לאחר מכן המאמר מראה כי אותם עיתונאים שפעלו תחת השלטון העות'מאני המשיכו לפעול במרחב הציבורי המקומי גם תחת השלטון הבריטי בעיתון העממי הסנסציוני דאר היום. אני מצביע על התפתחות עימות חריף בשאלת חדשות הכזב, שנמשך כל שנות העשרים בין העיתונות הממסדית בראשות הארץ ובין דאר היום. המאמר עוקב אחר מסע הצלב העיתונאי שמנהל הארץ, המאשים את דאר היום בהפצת חדשות כזב לקידום אינטרסים מסחריים ופוליטיים. דאר היום מצליח לחשוף חדשות כזב גם בהארץ. המאמר מצביע על העובדה שתופעת חדשות הכזב הלכה והתחזקה, בעיקר בעיתון דאר היום, לקראת סוף שנות העשרים. למעשה ככל שמצבו הכלכלי של העיתון הורע, כך התחזק ממד הכזב אצלו. במקביל התחזקה הפוליטיזציה של המידע הכוזב, ששיאה בתקרית הכותל ב-1928.

## “לעתים קרובות לא אמרנו את האמת”: “פייק ניוז” ביטחוני והסברתי בישראל

רפי מן

“המערכה על התודעה” הייתה בעשורים האחרונים למרכיב מרכזי בפעילויות צבאיות ומדיניות ברחבי העולם בעזרת שימוש רב בתקשורת החדשה. לצד מרכיביה החדשניים כוללת המערכה גם שימוש באמצעים מסורתיים כדוגמת הונאה, כפי שנעשה משחר ההיסטוריה. גם בישראל, משנותיה הראשונות, אימצו בכירים בצמרת הפוליטית והצבאית את אמירתו של וינסטון צ'רצ'יל כי בעת מלחמה האמת יקרה עד כדי כך ששומר ראש של שקרים נדרש ללוות אותה כל העת.

המאמר מציג ובוחר שורה של אירועים שבהם נעשה בישראל שימוש באמצעי התקשורת כדי להעביר מידע שגוי לצורכי הונאה, מן העשור הראשון למדינה ועד לשנים האחרונות. פעילות כזאת נועדה לשרת כמה יעדים: (א) הונאה לצרכים צבאיים אסטרטגיים או טקטיים, כדוגמת זו שנעשתה בין היתר באמצעות העיתונות ערב מבצע קדש באוקטובר 1956 כדי ליצור רושם שישראל תתקוף את ירדן ולא את מצרים, כפי שקרה בפועל; (ב) הונאה בנושאים צבאיים שנועדה לצרכים מדיניים והסברתיים. במקרים רבים פרסמה ישראל הודעות כוזבות של דובר צה”ל לאחר פעולות תגמול, שניתן להגדירן בלשון העכשווית “פייק ניוז” או בעברית חדשות כזב. אף שמדובר היה בפעולות ישראליות מתוכננות הן הוצגו בהודעות כאירועים שבהם הצד האחר היה זה שתקף או שהכוח הישראלי “חצה את הגבול בטעות” והותקף.

לצד הצגת שורה של מקרים שבהם נעשה שימוש במידע כוזב בהודעות לעיתונות או בכלים תקשורתיים אחרים, מוצגים במאמר גם דיונים בצה”ל ובפורומים ממלכתיים שונים שעסקו בבעייתיות של הפצת מידע כוזב. לא רק משה שרת הסתייג מהפצת מידע כוזב, אלא גם דוד בן-גוריון ומשה דיין היו מודעים לבעייתיות הכרוכה בכך. “כיום אין מאמינים, לא בארץ ולא בחוץ לארץ, להודעותינו על התקריות”, אמר דיין ב־1954. “הסיבה האמיתית לדעתי היא שאנו לעיתים קרובות לא אמרנו את האמת”. שנתיים אחר כך אמר גם בן-גוריון, שיזם חלק מן ההודעות שכללו מידע כוזב: “אחרים שומעים זאת ויודעים שמשקרים. אני מוכן שישנאו אותנו, שיבוזו לנו, אבל לא שיחשבו שאנו משקרים”.

## **ילדים יהודים וערבים בישראל בימי הקורונה – אתגרים, ידע ומדיה**

**יובל גוז'נסקי והאמה אבו־קשק**

התפרצות נגיף הקורונה (COVID-19) שינתה את חייהם החברתיים של ילדים וילדות ברחבי העולם ובישראל והשפיעה על רווחתם. מטרת המחקר המוצג כאן הייתה לבחון כיצד ילדים יהודים וערבים בגילאי 9-13 חוו את משבר הקורונה עקב ההסגר, הריחוק הפיזי וסגירת מוסדות החינוך בעת הגל הראשון של התפרצות המגפה. נבחנו בו תחושות הילדים, דרכי ההתמודדות, הידע שלהם והשימושים שעשו בתקשורת ובעיתונות בזמן משבר הקורונה.

המחקר הוא חלק ממחקר בין־לאומי בהשתתפות ילדים מ־42 מדינות מחמש היבשות. בישראל ענו על השאלון 103 ילדים בעברית ובערבית, ונתוניו נותחו כמותית ואיכותנית והשוו לממצאי המחקר הבין־לאומי. מהממצאים עולה כי הילדים בישראל פיתחו שיטות שונות לשחרור לחצים. הם אספו מידע באמצעות התקשורת, נפגשו עם חברים והתגברו על פחדים. לילדים בחברה הערבית היו חששות רבים יותר, והם השתמשו במדיה כדי להתגבר על בדידות ולארגן את יומם. הם האמינו יותר לידיעות כוזב, אולם ילדים דוברי עברית הצביעו על חוסר במידע מותאם להם בתקשורת. ברמה התיאורטית מוסיף המחקר מידע על רווחתם של ילדים יהודים וערבים בצל הקורונה ומציע רעיונות יישומיים להתמודדות עם משברים מסוג זה.

## הפחד כסוכן היסטורי: המלריה מנקודת המבט של תושבי יסוד המעלה

מיה דואני

בשנת 1924 הגיש שלטון המנדט הבריטי דו"ח על התנאים הבריאותיים בפלשתינה-א"י למועצת הבריאות הבין-לאומית (International health board). בדו"ח נכתב כי עמק החולה הוא האזור הפחות בריא בארץ ישראל ואחד המקומות שהמלריה בהם נפוצה ביותר בעולם המוכר. הדו"ח המליץ על ייבוש האגם והביצות כדי לאפשר התיישבות בעמק. בשנת 1951 החלה מדינת ישראל הצעירה במיזם ייבוש החולה, כאשר המלריה לא גבתה עוד קורבנות בנפש לאחר שהשימוש בדי-די-טי שהחל ב-1945 הביא למיגורה באמצעים כימיים. במקביל לייבוש החולה הוקמה שמורת טבע ליד יישובים שסבלו מהמלריה.

במאמר אבחן נושא זה מתוך תודעת הפחד של אנשי יסוד המעלה שסבלו מהמלריה ולא הבינו כיצד משאירים להם את הביצה בגבולות השמורה. לשם כך אנסה לשחזר בעזרת מקורות ראשוניים, בהתבסס על ספרות מחקר ובהדגמה מקטעי עיתונות שונים, מה הייתה חווית המלריה עבור תושבי יסוד המעלה מצד אחד, ומה היה הידע עליה וכיצד התמודדו עימה בעמק החולה מצד שני. כן אבדוק אם היה יסוד רציונלי בפחד זה, כלומר האם העובדה שהמלריה מוגרה משמעותה שאין היא יכולה לשוב לעמק החולה.

## **"סרטי בריאות" והיחס אליהם בעיתונות הכללית והיהודית בארצות הברית בשנים 1910–1918**

יעל אוהד-קרני

לפני כמאה שנה, בעת התפרצות של מגפה כגון שחפת, ובהיעדר חיסונים ותרופות לטיפול בה, נותרו המאבק ההסברתי למען היגינה טובה יותר וריחוק חברתי הכלים המעטים שהרפואה הציבורית פיתחה וניצלה בפועל. המודעות להיגינה והנגשת מידע לאוכלוסיות חלשות, במיוחד מהגרים שאינם דוברי השפה, לא זכו למחקר מעמיק. הייתכן שהדרך הנכונה להתמודד עם מגפות הייתה ועודנה הגברת המודעות להיגינה והמתנה עד חלוף רוע הגזירה או עד זיהוי הגורם למחלה ופיתוח החיסון נגדה? בארצות הברית היו המהגרים הקבוצה החלשה ביותר מבחינות רבות, ובהן היעדר יכולת הישרדות כלכלית וחוסר מודעות לצורך לשמור על היגינה ובריאות רופפת. נוסף על כך הם הואשמו בפגיעה בסדרי החברה הן ישירות הן בעקיפין. סרטי בריאות היו חלק מהעשייה של רשויות הבריאות למניעת מגפות, אך הם לא זכו לתהודה רחבה בקרב מהגרים וותיקים. עד תקופת השפעת הספרדית, בשנים 1918–1919, העיתונות הכללית והיהודית בארצות הברית עסקה בשחפת, אך הדיון בחשיבות ההסברה הוויזואלית למען המהגרים, כמו באמצעות סרטים, היה מועט וספורדי. למרות תמיכתו של מנהיג כמו הרפורמי סטפן ס' וייז בשימוש בסרטי הסברה ייעודיים למניעת מגפות, עורכי עיתונים ומובילי דעה בארגונים ובקהילות יהודיים ולא־יהודיים לא השתכנעו בחשיבותם של סרטי הבריאות. במאמר אדון בסיבות האפשריות להימנעות זו ובאישים שחשבו מחוץ לקופסה ודאגו לבריאות הציבור.



## הביקורת והפוליטיקה של התיאטרון בראשית ימי העיתונות העברית באירופה

### גדעון קוץ

התיאטרון בחברה היהודית באירופה שימש כמוסד וכמכשיר פוליטי, והיה ביטוי למהפכה. כבר יצירתו של מי שנחשב למחזאי העברי הראשון, יהודה סומו פורטליאונה (1527-1590), כוונה נגד המסורת הדתית הרבנית העוינת לתיאטרון, אך המהפכה המשמעותית באה לידי ביטוי בהופעתו של התיאטרון – ועימו הכתיבה עליו באמצעי התקשורת היהודיים והעבריים – בחברה היהודית המודרנית של שלהי המאה התשע-עשרה במרכז אירופה ובמזרח. שם קמו תנועת ההשכלה השנייה, הפוליטית יותר מהראשונה, ואחר כך האוטונומיזם התרבותי והתנועה הלאומית היהודית – הציננות, ושם הונח הבסיס להקמתו לימים של התיאטרון הארץ-ישראלי והישראלי ולהקשריו הפוליטיים בחברה היהודית ומחוץ לה.

העולים לארץ יצרו במאה התשע-עשרה את מופעי התיאטרון הראשונים, תחילה בכתיב הספר בהשפעה צרפתית, במימון הברון רוטשילד וחברת "כל ישראל חברים", בקבוצות הפועלים וההתיישבות, עד שהתיאטרון הלאומי "יובא" במאה העשרים מרוסיה המהפכנית. העיתונות העברית, מדיום אחר של המודרניזציה בחברה היהודית, שיקפה נאמנה את הפרובלמטיקה של התיאטרון היהודי והשתמשה בו בסיקורים ובביקורות ככלי פוליטי וחברתי לקידום רעיונותיה ותפיסותיה. היא עסקה בתיאטרון הכללי, בתיאטרון העברי הנדיר למדי, ובלית ברירה בזה שב"ז'רגון" – תיאטרון היידיש, עממי ומתחרה, ובתחילתו מצליח יותר – שהתקבל בדרך כלל בזלזול ואף בתרעומת על ידי טהרני השפה העברית. הלאומיות והלאומנות החדשה במאה התשע-עשרה באירופה מצאו ביטוי תרבותי גם בתחיית התיאטרון בשפות הלאום. לא כך ביהדות, שם התרכזה הפריחה היחסית שלו בלשון היידיש, שהכותבים והמבקרים של העיתונות העברית בחיתוליה אך גם מקדמי התרבות היהודית העממית, התייחסו אליה כאל תת-תרבות חסרת תועלת (מונח מרכזי בהשכלה בתחילתה ברוח הלאומנות הדתית) ואף מזיקה מבחינה חברתית ומעניקה הנאות מפוקפקות לטיפוסים מפוקפקים בשולי החברה.

את החשיבות המסורתית כלפי התיאטרון בכלל חלקו תחילה גם המשכילים במלאכת המודרניזציה והאקולטורציה שלהם. כשהמשרור הגדול של ההשכלה והעיתונאי י"ל גורדון – יל"ג – מנסה להתנגד לשווא למעבר עיתונו המליץ משבועון ליומון, הוא מונה את החדשות מעולם התיאטרון בין הדברים שלא נחוץ לו לקורא העברי לדעת

עליהם, בצד מצב הכנסייה, ההימורים והרפורמה בחקלאות. עם זאת, מקימה של התנועה הציונית וחווה המדינה, רק עשור אחד מאוחר יותר, היה עיתונאי ומחזאי. העיתונאי י' ז"ק מוורשה השווה כך את יחסם של המשכילים והאדוקים לתיאטרון היהודי: "המשכילים מביני דבר אשר ראו עלילות משחקים מעם הארץ, כשרונם וגבורתם למשוך לכבות, יתבוננו על חבר האקטורים היהודים כעל תעלולים, ומשחקם יחשב בעיניהם כשחוק ילדים אין בינה. היראים יראו בתיאטרון ההוא מקור לפריצות ולהשחתת המידות, לכן ירחקו ממנו ויקללוהו קללות נמרצות".

התיאטרון וביקורתו שימשו אמצעי לביטוי פוליטי גם לאלה שהתנגדו לו. כלפי פנים – לביקורת פוליטית וחברתית על המבנים והתכנים של החברה היהודית, על האקטואליה שלה ועל השינויים בה; כלפי חוץ – לרפרזנטציות, לעיתים קרובות ממשיות ולא רק טקסטואליות, של האיום החיצוני, הדיכוי והאנטישמיות, ולפעמים גם של סובלנות ושיתוף פעולה בין-תרבותי.

## עולה, לשון, עיתון: "דבר לעולה" מגייס למען העברית ותנועת העבודה

מאיר חזן

"דבר לעולה" היה מדור מנוקד לעולים החדשים בעיתון דבר של הסתדרות העובדים הכללית, שיצא לאור בשנים 1935-1940, בעיצומם של העלייה החמישית ושל המרד הערבי. המאמר עוסק במעורבותו של "דבר לעולה" בעיצוב תודעה לאומית ובדגשיו בנוגע לחשיבות הקניית השפה העברית ותפקידיה בזמנים של מצוקה קיומית. הטענה שעוברת כחוט השני לאורכו היא שהזירה התרבותית-לשונית, שבה נודע ל"דבר לעולה" מקום מכובד לפרק זמן מוגבל, הייתה אחד מתחומי המשנה המשמעותיים בעימות בין שני העמים, לצד החזית הביטחונית והבמה המדינית. לזמן קצוב שימש "דבר לעולה" במודע ושלא במודע כאחד המתרסים שבאמצעותם שאפה תנועת העבודה הארץ-ישראלית לצלוח את אתגרי התקופה. בנסיבות הללו סייעו הלשון העברית ושימושיה באותה עת, ש"דבר לעולה" שימש להן כמעין מיקרוקוסמוס, לעצב ולשקף את דרכי ה"גיוס" וההתגייסות של הציבור היישובי.

"דבר לעולה" היה אחד הגילויים של חיוניות הזמינות וההנגשה של מידע המשולב במסכת ערכית כאמצעי לקידום ולהעמקה של תהליכי הבניית תרבות לאומית דוברת עברית בארץ ישראל. דפוסי החשיבה ודרכי ההתבוננות במציאות המקומית שניבטו מבעד לכתבות ולכרוניקה שנדפסו ב"דבר לעולה" ייצגו את הלך הרוח ואת סדרי העדיפויות של הציונות הסוציאליסטית. הלשון העברית ש"דבר לעולה" הבליט במבט רב-ממדי, שהתיימר לחבוק את מכלול רובדי הציונות, שימשה ככלי מגייס ומגויס לקידום השקפת העולם מבית מדרשה של מפא"י. יעדו הראשוני של "דבר לעולה" היה שיקוף מידת הסולידריות בימי מבחן ומשבר הנתבעת מן הציבור היישובי, בדגש על אלה שבאו זה מקרוב לארץ. ביטויי ההזדהות בדפי העיתון וכיאור טיב התרומה הנתבעת מהם להגשמת חזון בניית "המדינה שבדרך" נתפסו כנדבך במימוש יעדי המאבק הלאומי.

## **"יש לנו איתות מבלומפילד": חמישים שנה ל"שירים ושערים" – המהפכה הגדולה בשידורי הספורט ברדיו בישראל**

יחיאל לימור ואילן תמיר

בשנת 1970 החלה תחנת הרדיו הממלכתית, קול ישראל, לשרר דיווחים חיים ממשחקי הליגה העליונה בכדורגל שנערכו בשבתות. הדיווחים היו חלק מתוכנית בשם "שירים ושערים", שהשפעותיה על תרבות הפנאי בישראל, על הרגלי השבת של רבבות משפחות, על דפוסי ההאזנה לרדיו ועל תרבות צריכת הספורט במדינה ניכרו שנים רבות. סגנונות הדיווח של השרדים, שלוו בהמצאות לשוניות ובחידודים לשוניים, נעשו במרוצת השנים לחלק מהפולקלור הלאומי.

במאמר נספר את סיפורה של תוכנית הרדיו שהייתה שנים רבות מעין "מדורת שבט" חברתית ותרבותית, נעמוד על מקומה ותפקידה במפות התקשורת והספורט בישראל ונבחן את השפעותיה ומורשתה על הציבור בישראל, על אמצעי התקשורת ועל עיתונות הספורט.

## תרומתה של התעמלות הבוקר לתחיית תרבות הגוף העברית

אודי כרמי ויאיר גילי

תרבות הגוף העברית כחלק מתחייתו הלאומית של העם היהודי באה לידי ביטוי בשילובה בחינוך ובתרבות העברית. אחד האמצעים שתרמו יותר מכול להטמעתה בקרב האזרחים היה הרדיו. המאמר שופך אור על תוכנית התעמלות הבוקר של מיכאל בן חנן, שהייתה כמעט ארבעה עשורים חלק בלתי נפרד מהפסקול הישראלי ותרמה להבניית התודעה הלאומית בתחום תרבות הגוף ולהטמעת אורח חיים בריא בקרב האזרחים. המאמר מתחקה אחר הפופולריות של התוכנית, שעלתה לשידור באמצע שנות השלושים של המאה הקודמת, ועוקב אחר מעמדה בעיני הציבור והתגובות כלפיה. מהמחקר עולה כי למרות אחוזי ההאזנה הגבוהים לתוכנית, רק מעטים התעמלו באמצעותה. התוכנית שרדה בהצלחה את תחילתו של עידן הטלוויזיה, שהחל בישראל בחודש מאי 1968, אך איבדה מזוהרה בשנות השבעים. לטענת המחברים, בעשור השלישי לקיומה של המדינה התרופפה הזהות הקיבוצית שאפיינה את החברה הישראלית, והתוכנית, שהחלה לשרד ביוזמה משותפת של המחלקה להכשרה גופנית ושל קול ירושלים (לימים קול ישראל), לא הצליחה למשוך קהל מאזינים כבעבר.

## **תעשיית יחסי הציבור בישראל בעידן הניו-מדיה: היבטים מבניים ומעשיים והשלכות תיאורטיות**

אסנת רוט-כהן ותמר להב

במחקר זה נבחנו השפעות העידן הדיגיטלי על תעשיית יחסי הציבור בישראל. נכללו בו זיהוי, מיפוי וניתוח של תופעות בולטות בתעשיית יחסי הציבור המקומית בהסתמך על עקרונות תאוריית המצוינות. שיטת המחקר התבססה על ניתוח תוכן כמותי של הדיוקן העצמי של משרדי יחסי ציבור בישראל שהופיעו במסד הנתונים של חברת ניטור המידע יפעת בשנים 2013, 2015, 2017 ועל ראיונות עומק עם בכירים בתעשייה המקומית. במסגרת המחקר זוהו הכלים ושיטות העבודה הייחודיות לעוסקים ביחסי ציבור בעידן הדיגיטלי, השונות מדרכי הפעולה המסורתיות, שבהן נעשה שימוש בסביבת הרשתות החברתיות. נמצא כי ארגוני התקשורת אינם מנהלים היום שיח סימטרי דו-כיווני עם קהליהם ולמעשה כופים עליהם מסרים בהשתמשם בכלים הייחודיים לפלטפורמת הרשתות החברתיות, דוגמת זירת תוכן סמויה, פוסטים בקבוצות פייסבוק, הפקת סדרות רשת וסרטונים ועוד.

ממצאי המחקר קוראים תיגר על מאפייני תיאוריית המצוינות הנשענת על היסוד ההידודי והדו-סימטרי ומציגים השלכות תיאורטיות. נראה שאופי פעולות מומחי יחסי הציבור כיום משנה את הפרדיגמה התיאורטית של מקצוע יחסי הציבור כפי שנלמד עד עתה ומעלה סוגיות אתיות על המאפיינים ועל שיטות העבודה של המומחים ליחסי ציבור.

## אופי פעילותם של אנשי התקשורת בישראל בעידן הרשתות החברתיות: הפייסבוק

טל לאור

רוב אנשי התקשורת בישראל ובעולם פועלים כיום בשתי פלטפורמות: האחת, כלי התקשורת המסורתיים והשנייה, רשת האינטרנט ובכלל זה הרשתות החברתיות, האפליקציות וכיוצא באלה. פלטפורמות אלה הן לעיתים מקבילות ונפרדות ולעיתים משיקות וזולגות זו לתוך זו.

במחקר זה נבחנו לראשונה מאפייני פעילותם, תפיסות עולמם ובחירותיהם של אנשי תקשורת הפעילים בשתי הפלטפורמות בשלושה מישורים: (א) הפלטפורמה להעברת תוכן; (ב) התוכן; (ג) מאפייני האישיות התקשורתית. ביקשתי לאפיין את אנשי התקשורת הפעילים בשתי הפלטפורמות באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים עם 16 אנשי תקשורת מובילים הפעילים הן בכלי התקשורת המסורתיים הן ברשתות החברתיות. מחציתם החלו את דרכם בכלי התקשורת המסורתיים ולאחר מכן השתלבו ברשתות החברתיות ומחציתם החלו דרכם ברשתות החברתיות ובהמשך השתלבו בכלי התקשורת המסורתיים. נמצא שבחירת הפלטפורמה להעברת התוכן קשורה בגיל הקהל הנחשף לתכנים ומשפיעה על מידת האמון באיש התקשורת; הפעילות האוטנטית לצד הקשר הישיר ברשתות החברתיות מגבירה את האמון בו ומשפיעה על בחירת הפלטפורמה. כמו כן, מאפייני התוכן משתנים בין הפלטפורמות כך שברשתות החברתיות התוכן יהיה קצר וממוקד אך השפעתו תלויה בכמות האזכורים, החזרות, ה"לייקים" והשיתופים. מבחינת האישיות התקשורתית נמצא שהחשיפה האישית היא תוכן לגיטימי, כי קיימת דרישה מקהל היעד לחשיפה כזאת ולפיכך היא בלתי נמנעת וחלק אינטגרלי מהאישיות התקשורתית. עוד עולה מהמחקר, כי בעתיד אנשי התקשורת הפועלים בשתי הפלטפורמות ישלבו את מאפייני פעילותם בהן וייצרו תמהיל אחיד.